

reabilitacijnoi dopomogy kliyentu. [Formulary of the professional mind of a practical psychologist on the basis of a social certificate]. Profesijna pidgotovka praktychnogo psykhologa yak konkurentospromozhnogo faxivcya: teoriya i praktyka : navch.-metod. posib. – Kyiv. : Vy`d-vo NPU imeni M. P. Dragomanova. 295–305 [in Ukrainian].

6. Kump, P. (2005). Breakthrough Rapid Reading. 75.

7. Buzan, T. (2009). The Speed Reading Book. Literature think. 43.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019.

The article was received 25 February 2019.

УДК 159.923.2

DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-2-2

УСПІШНА ОПТАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Грузинова Ксенія Михайлівна,
магістр психології, фахівець навчально-наукової лабораторії
«Соціальних опитувань та аналізу якості надання освітніх послуг» ІМВ
Національний авіаційний університет

kseniyagruzinova@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7800-1375

Мета. У статті розглядаються результати дослідження, присвяченого вивченню професійної ідентичності студентів. Метою роботи є виявлення залежності статусу професійної ідентичності від успішності оптації, оцінки зробленого професійного вибору як вірного чи невірного.

Методи. Дослідження було проведено шляхом письмового очного групового опитування респондентів, тестування. У ході проведення опитування досліджуваним було надано такі методики дослідження: «Методика вивчення професійної ідентичності» Л.Б. Шнейдер; соціальна анкета. Отримані в результаті опитування результати було узагальнено й проаналізовано за допомогою методів статистичної обробки.

Результати. Проведене дослідження дало змогу встановити, що формування професійної ідентичності залежить від позитивної оцінки власного вибору професії й закладу вищої освіти. Було визначено залежність статусу ідентичності від успішності оптації, оцінки зробленого професійного вибору як вірного чи невірного.

До групи студентів, які пройшли «успішну оптацію», було віднесено тих здобувачів вищої освіти, які задоволені і обраною професією, і обраним закладом вищої освіти, не шкодують про зроблений на стадії оптації вибір спеціальності. Для цих студентів найбільшою мірою характерні статуси псевдопозитивної і позитивної зрілої професійної ідентичності. Було встановлено, що більшість студентів, які виявляють розчарування в обраній спеціальності й воліють змінити напрям професійної підготовки, перебувають у стані професійної кризи. Для цієї групи здобувачів вищої освіти незадоволеність обраною професією може бути ознакою і причиною переживання кризи середини навчання. Схожий результат було отримано стосовно студентів, які розчаровані обраним закладом вищої освіти і бажають змінити місце навчання за умови збереження обраного напрямку професійної підготовки. У цьому випадку студенти здебільшого також переживають кризу професійного навчання або виявляють найбільшою мірою статуси передчасної, дифузної ідентичності. Найбільша частина здобувачів зі статусом передчасної ідентичності виявляє загальне розчарування вищою освітою – ці студенти виявляють незадоволення як обраною професією, так і своїм закладом вищої освіти.

Висновки. Було зроблено висновок, що актуальний статус професійної ідентичності залежить від специфіки оцінювання власного професійного вибору, а успішну оптацію можна вважати чинником розвитку зрілої професійної ідентичності під час навчання в закладі вищої освіти.

Ключові слова: професійний вибір, спеціальність, заклад вищої освіти, здобувачі вищої освіти, криза професійного навчання.

SUCCESSFUL OPTION AS A FACTOR OF PROFESSIONAL IDENTITY

Hruznova Kseniia Mykhailivna,
Master of Psychological Sciences, Specialist of the Educational and Scientific Laboratory
“Social Surveys and Analysis of the Quality of Educational Services” IIR
National Aviation University
kseniyagruzinova@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7800-1375

Purpose. The article is devoted to the research of students' professional identity. The purpose of the work is to identify the dependence of the status of professional identity on successful option, the assessment of professional choice as right or wrong.

Methods. The research had conducted through a written, in-person group survey method, testing. In the course of the research, there were provided the following research methods: “Methods of measuring professional

identity” (MIPI) by L.B. Schneider; social questionnaire. The results of the research were summarized and analyzed by using statistical processing methods.

Results. The conducted research made it possible to establish that the formation of professional identity depends on the positive assessment of students’ professional choice. The dependence of the status of identity on successful option, the positive assessment of professional choice made as right or wrong has determined.

It was determined that in the group of students with “successful option” there are students, who satisfied with the chosen profession and university, who don’t feel sorry of their choice of the specialty made during the period of option. This group of students mostly can be characterized by the pseudo-positive and positive professional identity status. It was found that the majority of students who feel disappointed with the chosen specialty and prefer to change the direction of professional education, are in a state of professional crisis. Dissatisfaction with the chosen profession can be a sign and a cause of the mid-learning crisis. The similar result was obtained in relation to students who feel disappointed with the university and prefer to change the place of study while maintaining the chosen direction of professional training. In this case, majority of students are also experiencing a crisis of professional education, or they are most exposed to the status of premature, diffuse identity. The majority of students with premature status reveal a general disappointment with higher education – these students are dissatisfied with both factors: the chosen profession and their university.

Conclusions. It was concluded that the current status of professional identity depends on the specifics of the assessment of the professional choices, and the successful option can be considered as a factor in the development of positive professional identity while studying at the university.

Key words: *professional choice, specialty, institution of higher education, higher education applicants, crisis of professional training.*

Вступ

У процесі професійного розвитку особистості надзвичайно важливу роль відіграє формування професійної ідентичності як особистісний фундамент, необхідний для майбутньої практичної діяльності.

Особливо значимим питання професійної ідентичності стає для студентів закладу вищої освіти під час кризи середини навчання. Вдалий вихід із цієї кризи означає подальше формування ідентичності, професійний розвиток особистості, а неможливість виходу із кризи – професійний застій. На даному етапі навчання у студентів з’являється необхідність в оцінці зробленого професійного вибору – даний вибір оцінюється або як вірний (це означає, що оптація пройшла успішно і професійний шлях було обрано у відповідності до задатків, вмінь й бажання суб’єкта оптації) або як невірний (що може призвести до необхідності професійної переорієнтації).

Актуальність даного дослідження полягає в можливості визначення особливостей взаємозв’язку професійної ідентичності й успішної оптації (вірного професійного вибору). У результаті проведення дослідження ми матимемо можливість визначити ті аспекти професійного вибору, які мають найбільший вплив щодо розвитку ідентичності під час навчання в закладі вищої освіти, а також ті аспекти оцінювання власного професійного вибору, які супроводжують кризу середини навчання.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

У публікаціях за тематикою даного дослідження приділялася увага, по-перше, визначенню критеріїв сформованості професійного самовизначення особистості в ранній юності (самовизначення як осно-

ва розвитку професійної ідентичності). До означених критеріїв було віднесено: когнітивну складність, адекватну самооцінку системи знань про себе та майбутню професію, диференційоване ставлення старшокласника до свого професійного майбутнього та власного місця у професійному середовищі (Кулаков, 2010: 555–564).

По-друге, предметом наукового вивчення стали особливості формування професійної ідентичності студентів різних напрямів навчання (гуманітарних і технічних напрямів). На основі аналізу результатів дослідження старшокласників було визначено, що студенти гуманітарного напрямку більш тривожні, проявляли несамотійність під час вибору професійної діяльності більшою мірою, ніж студенти технічного напрямку підготовки, а також вони більше схильні до переживання кризи професійної ідентичності. До того ж, у студентів гуманітарного напрямку меншою мірою сформована система цілей, цінностей та переконань порівняно зі студентами технічного напрямку. Для студентів технічного напрямку характерним був такий статус професійної ідентичності, як «псевдоідентичність». Автори дослідження зробили висновок, що студенти технічного спрямування під час здійснення професійного вибору більшою мірою орієнтуються на необхідність підкреслення свого соціального статусу, прагнення до престижу, уникнення проблем вибору (стану кризи), бажання після закінчення професійного навчання знайти роботу з високою оплатою. Несамостійність і неусвідомленість власного професійного вибору були визнані авторами дослідження негативними факторами формування професійної ідентичності (Черненко, Кравченко, 2016: 191–195).

Окрім висвітлення відмінностей професійної ідентичності студентів різних напрямків, цікавим із точки зору означеної проблематики є дослідження ідентичності конкретних професій – наприклад, особливості професійної ідентичності студентів-психологів були виявлені І.І. Родичкіною. Так, до особливостей професійної ідентичності студентів-психологів було віднесено: наявність внутрішнього стандарту професійної самосвідомості, вираженість особистісного начала професійної ідентичності, переважання емоційно-оцінного компонента в загальній структурі ідентичності тощо. Також за результатами дослідження було зроблено висновок про те, що специфіка навчання на різних курсах у рамках однієї спеціальності позначається на характеристиках професійної ідентичності (Родичкіна, 2008: 116–123). Проблематика особливостей формування професійної ідентичності щодо здобувачів вищої освіти за різними професійними напрямками також була розглянута в дослідженнях Х. Гольця й М. Сміта, Дж. Томера і С. Мішри. У першому дослідженні (Гольць, Сміт, 2014: 785–789) предметом вивчення була професійна ідентичність майбутніх медичних працівників, у другому – ідентичність майбутніх інженерів (Дж. Томер, С. Мішра). Результатом дослідження Дж. Томера і С. Мішри став також принципово важливий висновок: професійна ідентичність у студентів формується під час навчання в університеті ще до того, як вони отримають реальний практичний досвід за своєю спеціальністю. Таким чином, для формування професійної ідентичності майбутнього спеціаліста має значення не тільки вдалий вибір професії, але і вибір закладу вищої освіти (Томер, Мішра, 2015).

По-третє, в наукових джерелах була висвітлена проблема становлення професійної ідентичності вихователів і педагогів дошкільного навчального закладу. Визначено, що для становлення професійної ідентичності фахівців даного профілю велике значення відіграє: наявність бажання працювати за спеціальністю (із дітьми), наявність професійно значимих характеристик («батьківських рис»), позитивне ставлення до своєї статі, сформованість образу професіонала тощо (Хомутиннікова, 2013: 63–69).

Окрім вищезазначеного, в дослідженнях професійної ідентичності приділялася увага умовам формування ідентичності майбутнього фахівця. Так, у роботах Н.В. Кулалевої була висвітлена проблематика виховання культури безпеки як умови реалізації ідентичності майбутніх кваліфі-

кованих робітників будівельного профілю: щодо фахівців у сфері будівництва, то культура безпеки уособлювала сформованість мотиваційно-ціннісного компонента професійної ідентичності, що відображало прагнення фахівця працювати за даною професією та приймати цінності професійного співтовариства (Кулалева, 2016: 115–122).

Також у дослідженнях із означеної тематики було виділено такі критерії і показники сформованості професійної ідентичності у студентів: когнітивний критерій (усвідомлення своїх професійних здібностей, власних перспектив у професійній сфері, цілісний образ професії тощо), мотиваційно-ціннісний критерій (наявність мотивації до навчально-професійної діяльності), емоційно-вольовий (позитивне ставлення до професійної діяльності й наполегливість під час оволодіння професією) і діяльно-практичний критерій (сформованість професійних умінь, креативність, успішність тощо) (Гарбузова, 2007: 3–14).

У дослідженні О.В. Радзімовської приділялася увага: вивченню психологічних чинників розвитку професійної ідентичності майбутніх фахівців (як зовнішнім, так і внутрішнім чинникам професійної ідентичності); визначенню зовнішніх і внутрішніх передумов формування професійної ідентичності учнів професійно-технічних учбових закладів; виявленню умов професійного становлення (в якості основної умови було визначено розвиток професійної ідентичності) (Радзімовська, 2015: 83–96). Комплексний аналіз підходів до розуміння професійної ідентичності представлено в публікації К. Шамлян (Шамлян, 2008: 137–142).

Можемо побачити, що в дотичних дослідженнях було висвітлено проблему умов формування, критеріїв і чинників професійної ідентичності, однак визначенню особливостей зв'язку оцінки професійного вибору з ідентичністю достатньої уваги приділено не було.

2. Методологія та методи

Об'єктом даного дослідження є професійна ідентичність особистості; предметом – успішна оптація як чинник професійної ідентичності. Метою роботи є виявлення залежності статусу професійної ідентичності від успішності оптації, оцінки зробленого професійного вибору як вірного чи невірного.

Дослідницьке припущення полягає в тому, що особи, які успішно пройшли стадію оптації й задоволені своїм професійним вибором, виявлятимуть позитивну професійну ідентичність; для осіб, які незадоволені

своїм професійним вибором, характерним є переживання кризи професійної ідентичності.

Емпірична частина дослідження була проведена за допомогою методу письмового очного групового опитування респондентів, тестування. У ході дослідження використовувався такий інструментарій: «Методика вивчення професійної ідентичності» Л.Б. Шнейдер (Шнейдер, 2004); соціальна анкета; методи статистичного оброблення – таблиці сполученості (крос-табуляції) (SPSS 22.0). Було здійснено кількісну і якісну обробку отриманих даних; інтерпретація результатів передбачала їх аналіз і узагальнення.

Вибірка складалася з 117 осіб віком 18-20 років. В якості досліджуваних виступали студенти Інституту міжнародних відносин НАУ за спеціальностями: «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародний бізнес», «Журналістика», «Туризм», «Міжнародна інформація», «Реклама і зв'язки з громадськістю». Дослідження проводилося у 2018 році.

3. Результати та дискусії

За результатами проходження «Методики вивчення професійної ідентичності» Л.Б. Шнейдер вибірку було поділено на 5 груп (за статусами ідентичності, які характерні респонденту):

1) особи зі статусом передчасної професійної ідентичності;

2) особи зі статусом дифузної професійної ідентичності;

3) особи, для яких характерною є криза ідентичності (мораторій);

4) особи зі статусом досягнутої позитивної ідентичності;

5) особи зі статусом псевдопозитивної ідентичності.

На основі заповнення соціальної анкети вибірка була поділена на 4 групи за критерієм «успішної оптації»:

1. «Успішна оптація» (студенти, приналежні до даної групи, оцінюють свій професійний вибір як вірний, вони не мають бажання змінити спеціальність або заклад вищої освіти – оптація була успішною).

2. «Інша спеціальність» (студенти, приналежні до даної групи, виявляють розчарування у своїй спеціальності й бажання змінити обрану спеціальність (таким чином, оптацію цих студентів можна вважати неуспішною).

3. «Інший заклад вищої освіти» (студенти, приналежні до даної групи, виявляють розчарування навчанням в обраному закладі вищої освіти й бажання змінити його).

4. «Розчарування у вищій освіті» (студенти із цієї групи виявляють розчарування у вищій освіті в цілому, а за умови повторного вибору спеціальності відмовилися б від отримання вищої освіти взагалі).

На основі виділених груп було створено таблицю сполученості (див. табл. 1):

Між п'ятьма групами (виділеним за критерієм статусу ідентичності) кількісний аналіз дозволив виявити наявність статистично значущих відмінностей за чинником «успішність оптації» (0,048, при $p < 0,05$).

Як видно з табл. 1, за умови успішної оптації й переконаності у правильності зробленого професійного вибору для більшості респондентів характерними є статуси досягнутої позитивної ідентичності або псевдопозитивної ідентичності; для студентів, які мають сумніви щодо професійного вибору

Таблиця 1

Успішність оптації як чинник професійної ідентичності

Успішність оптації	Статуси ідентичності				
	Передчасна ідентичність (n=22)	Дифузна ідентичність (n=21)	Мораторій (n=28)	Досягнута позитивна ідентичність (n=18)	Псевдопозитивна ідентичність (n=28)
Успішна оптація (n=59)	11,9%	15,3%	15,3%	22,0%	35,6%
Інша спеціальність (n=11)	18,2%	18,2%	36,4%	9,1%	18,2%
Інший заклад вищої освіти (n=36)	25,0%	22,2%	36,1%	5,6%	11,1%
Розчарування у вищій освіті (n=11)	36,4%	18,2%	18,2%	18,2%	9,1%

Примітка: * Статистична значущість відмінностей (p) – 0,048

і бажають змінити спеціальність або заклад вищої освіти, характерними є переживання кризи професійної ідентичності (мораторій); для студентів, які виявляють розчарування у вищій освіті, в цілому характерним є статус передчасної професійної ідентичності.

Таким чином, для студентів, які успішно пройшли професійну оптацію, не шкодують про зроблений професійний вибір найбільшою мірою характерні: псевдопозитивна професійна ідентичність (35,6%) і досягнута позитивна (зріла) професійна ідентичність (22%); 15,3% студентів перебувають у стані професійної кризи (мораторій); також 15,3% студентам властива дифузна ідентичність; передчасна ідентичність спостерігається лише у 11,9% студентів, які переконані у правильності професійного вибору.

Отриманий результат цілком відповідає дослідницькому припущенню: для осіб, які успішно пройшли стадію оптації й задоволені своїм професійним вибором, характерною є зріла професійна ідентичність, позитивне оцінювання самого себе як професіонала (або як майбутнього професіонала). Дану тенденцію можна пояснити так: по-перше, усвідомлення правильності власного професійного вибору має позитивно впливати на професійне цілеутворення, а сформована система цілей, цінностей і переконань є, у свою чергу, основою досягнутої позитивної ідентичності. По-друге, пов'язаність успішної оптації й позитивної професійної ідентичності може бути опосередкована вдалим «входженням» у професійне середовище: наприклад, якщо студент вже встиг випробувати власні сили в професійному плані й позитивно оцінив результати такого «входження» у професію, то це позитивно вплине як на переконаність у правильності професійного вибору, так і на формування професійної ідентичності (починає формуватися індивідуальний стиль діяльності, студент починає ототожнювати себе з майбутньою професією, з'являється готовність до здійснення професійної діяльності, розвивається здатність до професійної самопрезентації; також завдяки первинному входженню у професію у студента формується більш цілісне й гармонійне уявлення про сферу своєї майбутньої професійної діяльності, що поєднує практичний досвід діяльності, навички, а також здобуті паралельно теоретичні знання). По-третє, переконаний у правильності професійного вибору спеціаліст, скоріш за все, виявлятиме схильність до постійного професійного самовдосконалення й зростання, отож і його позитивне уявлення про себе як професіонала постійно знаходитиме підкріплення на практиці.

Значна частина студентів у групі «успішна оптація» мають псевдопозитивну професійну ідентичність або гіперідентичність (35,6%). Дані студенти можуть виявляти схильність до амбітного підкреслення своєї професійної приналежності з переходом у стереотипію, із значними складнощами приймати критику на власну адресу, виявляти низький рівень рефлексії щодо свого професійного розвитку. З одного боку, така схильність до гіперідентичності на 3 курсі може бути зумовлена відсутністю реального досвіду професійної діяльності за спеціальністю (у студентів ще не було змоги критично переосмислити власні професійні достоїнства й недоліки). З іншого боку, подібна тенденція може бути реакцією на спроби подолання кризи професійного навчання, яка характерна для студентів 3 курсу: під час подолання кризи збільшується суб'єктивна значимість роботи, професійного статусу, суб'єкт праці намагається концентрувати увагу саме на позитивному оцінюванні власних професійних якостей, знань, навичок тощо.

Переживають стан кризи професійного навчання (мораторій) лише 15,3% студентів у групі «успішна оптація». Такий результат можна вважати меншим, ніж очікуваний, оскільки кризу професійного навчання (кризу середини навчання) студенти переживають, як правило, саме на 3 курсі навчання. Отриманий результат можна пояснити самим фактом успішної оптації студентів із цієї групи (в іншій групі частка студентів, які перебувають в стані кризи, є більшою). На основі даної тенденції можна зробити висновок про значущу роль оцінки свого професійного вибору як вірного або невірною: припускається, що переконаність у правильності професійного вибору сприяє більш швидкому й успішному проходженню кризи професійного навчання, в той час як розчарування в обраній спеціальності чи закладі вищої освіти можна вважати негативним чинником подолання кризи середини навчання.

Відносно невелика частка студентів мають дифузну ідентичність (15,3%) або передчасну ідентичність (11,9%). На основі цього можна зробити такі висновки: по-перше, стосовно достатньо малої кількості студентів у групі «успішна оптація» можна зробити припущення про нав'язаний тип ідентичності й неусвідомлення власної професійної ідентичності (коли професійний вибір здійснював не сам оптант, а, наприклад, значимі інші – батьки); по-друге, у значно невеликій кількості студентів ще не було сформовано систему цінностей й професійних цілей (дифузна ідентичність).

Для студентів, які виявляють розчарування своїм напрямом професійної підготовки й бажають змінити обрану спеціальність, найбільшою мірою характерні: мораторій (36,4%); в однаковій мірі студентам із даної групи властиві псевдопозитивна професійна ідентичність (18,2%), дифузна ідентичність (18,2%) і передчасна ідентичність (18,2%); досягнення зрілої позитивної ідентичності спостерігається лише у 9,1% студентів із тих, хто виявляє бажання змінити спеціальність.

Як ми можемо побачити, в даній групі третина студентів (36,4%) перебувають у стані професійної кризи. Слід зазначити, що такий результат можна вважати доволі передбачуваним: бажання змінити обрану спеціальність може бути як ознакою кризи середини навчання (в такому випадку внаслідок закінчення цієї кризи студент або вирішить особистісні протиріччя стосовно професії й перейде до стадії зрілої ідентичності, або вирішить остаточно змінити спеціальність), так і причиною переживання кризи.

З однаковою частотою у групі «розчарованих у своїй спеціальності» зустрічаються студенти з передчасною, дифузною і псевдопозитивною ідентичністю. Спочатку необхідно пояснити наявність у даній групі студентів із дифузною або передчасною ідентичністю. Цілком природно, що студенти з передчасною ідентичністю (18,2%) на даному етапі професійного навчання (3 курс) переживають сумніви щодо доцільності обраної спеціальності й виявляють бажання змінити професійну орієнтацію. Скоріш за все, вибір даної спеціальності не був для цих студентів цілком осмисленим і незалежним, отож і бажання професійної переорієнтації є цілком очікуваним у даному випадку. Схожа ситуація спостерігається зі студентами, які мають дифузну ідентичність (18,2%): відсутність міцної системи професійних цілей, орієнтації на майбутній професійний розвиток створює умови для виникнення сумнівів щодо власної компетентності й бажання змінити професійну орієнтацію. 18,2% студентів, які виявляють розчарування обраною спеціальністю, мають псевдопозитивну ідентичність. Найбільш ймовірною причиною такої тенденції можна вважати наявність причинно-наслідкового зв'язку між актуалізацією псевдопозитивної ідентичності й розчаруванням у своїй спеціальності: псевдопозитивній ідентичності властива наявність завищених очікувань від обраної професії й реалізації себе як професіонала; коли ж ці очікування не справджуються, може виникнути розчарування в обраній професії й бажання отримати іншу спеціальність.

Складніше пояснити досить вагомий процент студентів у даній групі, які мають зрілу професійну ідентичність (9,1%). Можливо, для цієї категорії студентів інтенція змінити спеціальність (або рішення про роботу не за спеціальністю) стала результатом осмисленого вибору свого майбутнього професійного шляху, а також критичного переосмислення власних професійних достоїнств, недоліків й можливостей. Адже бажання змінити спеціальність не обов'язково має бути ознакою кризи професійної ідентичності, але і, навпаки, може стати результатом виходу із цієї кризи.

Для студентів, які виявляють розчарування навчанням в обраному закладі вищої освіти і бажали б змінити місце навчання (але не спеціальність) найбільшою мірою характерні: мораторій (36,1%), передчасна ідентичність (25%) і дифузна ідентичність (22,2%); меншою мірою студентам із даної групи властиві псевдопозитивна професійна ідентичність (11,1%); найменшою ж мірою студенти, які бажують змінити місце навчання, виявляють зрілу позитивну ідентичність (5,6%). Незадоволеність обраним закладом вищої освіти може передбачати незадоволеність умовами навчання й особливостями викладання у вузі, що поєднується з бажанням зміни місця навчання, але без зміни напрямку професійної підготовки (немає розчарування в обраній спеціальності).

Можна побачити, що приблизно третина студентів у даній групі перебуває у стані кризи професійного навчання (отож незадоволеність умовами навчання може бути як однією із причин кризи, так і її ознакою); у значної частини студентів було виявлено передчасну або дифузну ідентичність (можна зробити висновок про важливість здійснення незалежного самостійного й осмисленого вибору як спеціальності, так і місця навчання на стадії оптації, виявлення цілей майбутньої діяльності і професійної перспективи для розвитку професійної ідентичності й загальної задоволеності умовами навчання у вузі).

Досить невелика частка студентів із цієї групи виявила псевдопозитивну або зрілу позитивну професійну ідентичність. Подібну тенденцію ми воліємо пояснити таким чином: скоріш за все, ті умови навчання, які призвели до розчарування в обраному освітньому закладі, стали також негативними чинниками щодо формування професійної ідентичності. Наприклад, через вади викладання і відсутність ситуацій успіху в ході професійного навчання у студента можуть виникнути проблеми із загальним по-

зитивним оцінюванням себе як студента і майбутнього спеціаліста, що, у свою чергу, негативно впливає на розвиток зрілої професійної ідентичності.

Для студентів, які виявляють загальне розчарування вищою освітою, характерні: найбільшою мірою – передчасна ідентичність (36,4%); в однаковій мірі – дифузна ідентичність (18,2%), мораторій (18,2%) і досягнута зріла ідентичність (18,2%); у найменшій мірі розчаровані у вищій освіті студенти схильні до псевдопозитивної ідентичності (9,1%).

Найбільшій частині студентів у даній групі притаманна передчасна ідентичність: для розчарованих у вищій освіті характерним є неусвідомлення власної професійної ідентичності, низька самостійність під час прийняття значимих життєвих і професійних виборів. Скоріш для всіх, для більшості таких студентів актуальною є проблема нав'язаної ідентичності: вибір спеціальності й закладу освіти міг бути нав'язаним значимими іншими, що не відповідає здібностям і бажанням самого студента, внаслідок чого виникає загальне розчарування здобуттям вищої освіти.

Меншою є кількість студентів із іншими статусами ідентичності: скоріш за все, більшість студентів, розчарованих у здобутті вищої освіти, ще не пройшли наступні стадії розвитку (статуси) професійної ідентичності. Існує ймовірність, що за умови подальшого розвитку професійної ідентичності в ході навчання ефект «розчарування у вищій освіті» нівелюється.

Висновки

У ході дослідження визначено залежність статусу професійної ідентичності від успішності оптації, оцінки зробленого професійного вибору як вірного чи невірного.

Зокрема, емпірично встановлено, що актуальний статус професійної ідентичності залежить від специфіки оцінювання власного професійного вибору: особи, які позитивно оцінюють свій професійний вибір (успішна оптація), здебільшого виявляють статус досягнутої професійної ідентичності; особи, які виявляють розчарування в обраній спеціальності чи місці навчання, в основному переживають кризу професійної ідентичності (мораторій); статус передчасної ідентичності властивий здебільшого особам, які виявляють загальне розчарування вищою освітою і за умови здійснення повторного професійного вибору відмовилися б від навчання в закладі вищої освіти взагалі.

Перспективним напрямком подальших досліджень ми вбачаємо визначення особливостей розвитку професійної ідентичності на інших стадіях професійного становлення: інших курсах професійного навчання, стадіях професійної адаптації, первинної і вторинної професіоналізації, стадії досягнення професійної майстерності. Цікавим представляється визначення впливу стилю викладання фахових предметів на особливості розвитку професійної ідентичності, а також виявлення особливостей взаємозв'язку професійної ідентичності й самореалізаційних характеристик особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарбузова Г.В. Эмпирические критерии формирования профессиональной идентичности студентов. *Управление общественными и экономическими системами*. 2007. № 1. С. 3–14.
2. Кулаков Р.С. Професійне самовизначення особистості: критерії та показники її сформованості в ранній юності. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології*. Київ, 2010. Вип. 8. С. 555–564.
3. Кулалаєва Н.В. Культура безпеки як умова реалізації професійної ідентичності майбутніх будівельників. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Сер. : Професійна педагогіка*. 2016. № 11. С. 115–122. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipro_2016_11_16. (дата звернення : 28.11.2018).
4. Радзімовська О.В. Впровадження психолого-педагогічної технології розвитку професійної ідентичності як умова успішного професійного становлення учнів ПТНЗ. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2015. № 1-2. С. 83–96. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2015_1-2_10. (дата звернення : 28.11.2018).
5. Родичкина И.И. Особенности профессиональной идентичности студентов-психологов. *Вестник Череповецкого государственного университета*. 2008. № 1. С. 116–123.
6. Хомутинікова Н.Н. До проблеми професійної ідентичності вихователя дошкільного закладу. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія в Україні та за кордоном»*. м. Чернігів, 8–9 листопада 2013 р. Чернігів, 2013. С. 63–69.
7. Черненко В.П., Кравченко К.В. Професійна ідентичність студентів старших курсів. *Наука і освіта*. 2016. № 2-3. С. 191–195.
8. Шамлян К. Професійна ідентичність особистості. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2008. № 3. С. 137–142. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spl_2008_3_18 (дата звернення : 28.11.2018).
9. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность : теория, эксперимент, тренинг. Москва : Издательство Московского психолого-социального института, 2004. 600 с.
10. Goltz H. H., Smith M. L. Forming and Developing Your Professional Identity Easy as PI. *Health Promotion Practice*. 2014. July 11. № 15(6). P. 785–789. DOI : 10.1177/1524839914541279.
11. Tomer G., Mishra S. K. Professional identity construction among software engineering students: A study in India. *Information Technology & People*. 2015. № 29(1). DOI : 10.1108/ITP-10-2013-0181.

REFERENCES:

1. Garbuzova G. V. (2007). Empiricheskie kriterii formirovaniia professionalnoi identichnosti studentov [Empirical criteria for the formation of students' professional identity]. *Upravlenie obshchestvennymi i ekonomicheskimi sistemami – Management of social and economic systems*, 1, 3–14 [in Russian].
2. Kulakov R. S. (2010). Profesiine samovyznachennia osobystosti: kryterii ta pokaznyky yii sformovanosti v rannii yunosti [Professional self-determination of the person: criteria and indicators of its formation in early youth]. *Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. Problemy suchasnoi psykholohii – Collection of scientific works of K-PNU named after Ivan Ogiienko, Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk of APS of Ukraine. Problems of modern psychology*. Kyiv, 8, 555–564 [in Ukrainian].
3. Kulalaieva N. V. (2016). Kultura bezpeky yak umova realizatsii profesiinoi identychnosti maibutnykh budivelnnykh [The culture of safety as a condition for the implementation of the professional identity of future builders]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Ser. : Profesiina pedahohika – Scientific herald of the Institute of vocational education of the National Academy of Sciences of Ukraine. Series: Professional Pedagogy*, 11, 115–122 [in Ukrainian].
4. Radzimovska O. V. (2015). Vprovadzhennia psykholoho-pedahohichnoi tekhnolohii rozvytku profesiinoi identychnosti yak umova uspishnoho profesiinoho stanovlennia uchniv PTNZ [Implementation of psycho-pedagogical technology of professional identity as a condition of becoming a successful students of vocational schools]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of vocational education*, 1–2, 83–96 [in Ukrainian].
5. Rodichkina I. I. (2008). Osobennosti professionalnoi identichnosti studentov-psikhologov [Features of professional identity of psychology students]. *Vestnik Cherepovetskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Cherepovets State University*, 1, 116–123 [in Russian].
6. Khomutynnikova N. N. (2013). Do problemy profesiinoi identychnosti vykhovatelya doshkilnogo zakladu [To the problem of the professional identity of a preschool teacher]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Psykholohiia v Ukraini ta za kordonom» – Materials of the International Scientific and Practical Conference “Psychology in Ukraine and Abroad”*, Chernihiv, 63–69 [in Ukrainian].
7. Chernenko V. P., Kravchenko K. V. (2016). Profesiina identychnist studentiv starshykh kursiv [Professional identity senior students]. *Nauka i osvita – Science and education*, 2–3, 191–195 [in Ukrainian].
8. Shamlan K. (2008). Profesiina identychnist osobystosti [Professional identity of the individual]. *Sotsiohumanitarni problemy liudyny – Socio-humanitarian problems of man*, 3, 137–142 [in Ukrainian].
9. Shneider L. B. (2004). *Profesiinalnaia identichnost : teoriia, eksperiment, trening [Professional Identity: Theory, Experiment, Training]*. Moscow : Izdatelstvo Moskovskogo psikhologo-sotsialnogo instituta [in Russian].
10. Goltz H. H., Smith M. L. (2014). Forming and Developing Your Professional Identity Easy as PI. *Health Promotion Practice*, 15 (6), 785–789.
11. Tomer G., Mishra S. K. (2015). Professional identity construction among software engineering students: A study in India. *Information Technology & People*, 29 (1).

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019.
The article was received 25 February 2019.